

TALABALARDA IJTIMOIIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIIY-EMOTSIONAL INTELLEKTNING AHAMIYATI

Andijon davlat pedagogika instituti I bosqich magistranti
Shukirillayeva Mehrinoz Sherzodbek qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19408998>

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalari talabalarida ijtimoiy faollikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida ijtimoiy-emotsional intellektning tutgan o‘rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritib beriladi. Ijtimoiy-emotsional intellektning tarkibiy qismlari, ularning shaxs kamoloti va jamiyat hayotidagi ahamiyati, talabalarning ijtimoiy munosabatlardagi faolligiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish orqali talabalarda yetakchilik, mas’uliyat, jamoada ishlash, muammolarni konstruktiv hal etish kabi muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy faollik, ijtimoiy-emotsional intellekt, talaba, shaxs rivoji, emotsional kompetensiya, yetakchilik, ijtimoiy moslashuv.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida jamiyat taraqqiyoti bevosita ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi, mas’uliyatli va tashabbuskor yoshlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalari talabalarining nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, balki ijtimoiy jihatdan faol, jamiyat hayotiga befarq bo‘lmagan shaxs sifatida shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu sifatni shakllantirishda shaxsning ichki psixologik imkoniyatlari, xususan, ijtimoiy-emotsional intellekti muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy-emotsional intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini tushunish va ularga mos ravishda munosabat bildira olish qobiliyatini ifodalaydi.

Ijtimoiy-emotsional intellekt tushunchasi psixologiya va pedagogika fanlarida nisbatan yangi yo‘nalishlardan biri bo‘lib, u shaxsning emotsional va ijtimoiy kompetensiyalarini o‘zida mujassamlashtiradi. Mazkur intellekt turi shaxsning nafaqat aqliy salohiyatini, balki emotsional barqarorligi, empatiya, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuvchanligini ham belgilaydi.

Ijtimoiy-emotsional intellekt quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

- o‘z emotsiyalarini anglash va boshqarish;
- boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish (empatiya);
- samarali muloqot o‘rnatish;
- ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish;
- nizolarni konstruktiv hal etish.

Mazkur komponentlar talabaning shaxs sifatida shakllanishida, uning jamoadagi o‘rni va ijtimoiy faolligini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy-emotsional intellekt shaxsning o‘z emotsiyalarini anglash, boshqarish hamda ijtimoiy muhitda samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatini ifodalovchi murakkab psixologik-pedagogik tushuncha hisoblanadi. Mazkur tushuncha shaxsning nafaqat aqliy salohiyatini, balki uning emotsional barqarorligi, empatiya darajasi, ijtimoiy moslashuvchanligi va boshqalar bilan hamkorlikda faoliyat olib borish qobiliyatini ham qamrab oladi. Ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy-emotsional intellekt emotsional intellekt va ijtimoiy intellekt tushunchalarining uzviy uyg‘unligi sifatida talqin etiladi. Emotsional intellekt shaxsning o‘z his-

tuyg‘ularini tanib olish, ularni nazorat qilish va turli vaziyatlarda to‘g‘ri ifodalash qobiliyatini ifodalasa, ijtimoiy intellekt insonning jamiyat a‘zolari bilan samarali munosabatlar o‘rnatish, ijtimoiy vaziyatlarni to‘g‘ri baholash va moslashish imkoniyatlarini belgilaydi. Ushbu ikki komponentning uyg‘unlashuvi natijasida ijtimoiy-emotsional intellekt shakllanadi.

Ijtimoiy-emotsional intellektning mazmuni bir qator asosiy tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Jumladan, shaxsning o‘z-o‘zini anglash qobiliyati, ya’ni o‘z emotsiyalari, kuchli va zaif tomonlarini tushunishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmasi shaxsning stressli holatlarda o‘zini tuta bilishi, salbiy hissiyotlarni ijobiy faoliyatga yo‘naltira olishini ta’minlaydi. Empatiya — boshqalarning his-tuyg‘ularini anglash va ularga nisbatan to‘g‘ri munosabat bildirish qobiliyati ham ijtimoiy-emotsional intellektning muhim elementi hisoblanadi.

Bundan tashqari, samarali muloqot o‘rnatish, *jamoada ishlash, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish va ijtimoiy mas’uliyatni his etish* kabi ko‘nikmalar ham ushbu intellekt turining mazmunini belgilaydi. Ijtimoiy-emotsional intellektga ega bo‘lgan shaxs ijtimoiy munosabatlarda faol, tashabbuskor va moslashuvchan bo‘lib, jamiyat hayotida o‘z o‘rnini topa oladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-emotsional intellekt shaxs kamolotining muhim omili bo‘lib, u insonning ichki emotsional dunyosi bilan tashqi ijtimoiy faoliyati o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlaydi. Ayniqsa, talabalar muhitida mazkur intellekt turining rivojlanganligi ularning ijtimoiy faolligi, yetakchilik salohiyati va jamiyatga moslashuv darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Talabalarda ijtimoiy faollik shaxsning oliy ta’lim muhitida hamda kengroq ijtimoiy makonda ongli, maqsadga yo‘naltirilgan va tashabbuskor faoliyat olib borishini ifodalovchi muhim ijtimoiy-pedagogik kategoriya hisoblanadi. Ijtimoiy faollik talabaning nafaqat ta’lim jarayonidagi ishtiroki, balki jamoat ishlarida, ijtimoiy loyihalarda, madaniy-ma’rifiy tadbirlarda va fuqarolik tashabbuslarida faol qatnashishi orqali namoyon bo‘ladi.

Talaba yoshlar ijtimoiy-demografik guruh sifatida jamiyatning intellektual va innovatsion salohiyatini belgilovchi asosiy qatlam hisoblanadi. Shu bois, ularning ijtimoiy faolligi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ijtimoiy faol talaba jamiyatda sodir bo‘layotgan jarayonlarga befarq bo‘lmaydi, mavjud muammolarni anglaydi va ularni hal etishda o‘z imkoniyatlari doirasida ishtirok etishga intiladi.

Talabalarda ijtimoiy faollik quyidagi asosiy komponentlar orqali namoyon bo‘ladi: ijtimoiy mas’uliyat hissi, tashabbuskorlik, jamoada ishlash qobiliyati, yetakchilik salohiyati va ijtimoiy muammolarga nisbatan tanqidiy yondashuv. Mazkur komponentlarning rivojlanishi talabaning shaxs sifatida kamol topishi, kasbiy tayyorgarligi va kelgusidagi mehnat faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishiga xizmat qiladi. Ijtimoiy faollikning ahamiyati, avvalo, talabaning ijtimoiylashuv jarayonini jadallashtirishi bilan belgilanadi. Ijtimoiy faol talabalar muloqotga kirishishda, ijtimoiy rollarni o‘zlashtirishda va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda yuqori natijalarga erishadi. Bundan tashqari, ijtimoiy faollik talabalarda mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Oliy ta’lim muassasalari sharoitida talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish ta’lim-tarbiya jarayonining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyatga nafaqat bilimli mutaxassislar, balki ijtimoiy mas’uliyatli, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan kadrlar zarur. Shu jihatdan, talabalarining ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan tizimli pedagogik faoliyat ularning shaxsiy va kasbiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Talabalarda ijtimoiy faollik – bu ularning ta’lim jarayoni, jamoat ishlari, madaniy-ma’rifiy tadbirlar va ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etishidir. Ijtimoiy faol talaba o‘z fikrini erkin bildira oladi, tashabbus ko‘rsatadi, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yadi hamda jamiyat muammolariga befarq bo‘lmaydi.

Ijtimoiy faollik quyidagi jihatlar bilan tavsiflanadi:

- fuqarolik pozitsiyasining shakllanganligi;
- jamoat ishlarida ishtirok etish istagi;
- mas’uliyat va tashabbuskorlik;
- yetakchilik qobiliyatlari;
- ijtimoiy muammolarga nisbatan ongli munosabat.

Mazkur sifatlarni rivojlantirishda talabaning ijtimoiy-emotsional intellekti asosiy tayanch omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy-emotsional intellekt va ijtimoiy faollik o‘rtasida bevosita va uzviy bog‘liqlik mavjud. Emotsional jihatdan yetuk, empatiya qila oladigan, muloqotga ochiq talaba jamoadagi jarayonlarda faolroq ishtirok etadi. Bunday talabalar ijtimoiy vaziyatlarni chuqur tahlil qilish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va umumiy maqsad yo‘lida hamkorlik qilishga moyil bo‘ladi.

Ijtimoiy-emotsional intellekti rivojlangan talabalarda:

- jamoaga moslashuv oson kechadi;
- nizolar kamroq yuzaga keladi;
- yetakchilik qobiliyatlari tezroq shakllanadi;
- ijtimoiy tashabbuslar soni ortadi.

Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning ijtimoiy-emotsional intellektini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat ijtimoiy faollikni oshirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Talabalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish oliy ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur jarayon talabalarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi va shaxslararo munosabatlardagi kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish tizimli, uzluksiz va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni talab etadi.

*Birinchi*dan, ta’lim jarayonida interaktiv va hamkorlikka asoslangan pedagogik texnologiyalardan foydalanish ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi. Munozara, debat, keys-stadi, rolli o‘yinlar kabi metodlar talabalarning o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalarni tinglash, turli nuqtayi nazarlarni qabul qilish va emotsiyalarni nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu metodlar orqali talabalar ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish imkoniga ega bo‘lib, real hayotiy muammolarni konstruktiv hal etishga o‘rganadi.

*Ikkinchi*dan, trening va seminar mashg‘ulotlarini tashkil etish talabalarning emotsional kompetensiyasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik treninglar orqali talabalarda o‘z-o‘zini anglash, stressga chidamlilik, empatiya va ijobiy muloqot madaniyati shakllantiriladi. Bunday mashg‘ulotlar talabalarning ichki emotsional holatini barqarorlashtirish, salbiy hissiyotlarni boshqarish va ijtimoiy muhitga moslashuvini ta’minlaydi.

*Uchinchi*dan, jamoaviy va ijtimoiy loyihalarga talabalarni faol jalb etish ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Jamoa asosida olib boriladigan loyihalar talabalarda mas’uliyat, hamkorlik, yetakchilik va o‘zaro hurmat kabi ijtimoiy sifatlarni rivojlantiradi. Ijtimoiy loyihalar doirasida talabalar jamiyat muammolarini tahlil qilish, ularni hal etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish va amaliy faoliyatda ishtirok etish orqali o‘z ijtimoiy-emotsional tajribasini boyitadi.

*To‘rtinchi*dan, ta’lim jarayonida reflektiv faoliyatni tashkil etish ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Refleksiya orqali talabalar o‘z faoliyatini, xatti-

harakatlarini va emotsional holatini tahlil qilishga o‘rganadi. Bu jarayon shaxsiy o‘shish, o‘z-o‘zini baholash va emotsional ongini rivojlantirishga xizmat qiladi. Refleksiv kundaliklar, o‘zini baholash varaqalari va muhokama mashg‘ulotlari mazkur jarayonning samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhitni yaratish talabalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan munosabatlar talabalarning erkin fikrlashiga, o‘z emotsiyalarini ochiq ifodalashiga va ijtimoiy faolligini namoyon etishiga imkon yaratadi. Bunday muhit shaxsning ijtimoiy-emotsional yetukligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Talabalarda ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish uzluksiz va tizimli pedagogik jarayonni talab etadi. Bunda quyidagi usul va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Interaktiv ta’lim metodlari – munozara, debat, rolli o‘yinlar orqali talabalar o‘z fikrini ifodalash va boshqalarni tinglash ko‘nikmasini rivojlantiradi.
2. Trening va seminarlar – emotsiyalarni boshqarish, stressga chidamlilik va empatiyani shakllantirishga xizmat qiladi.
3. Jamoaviy loyihalar – hamkorlik, mas’uliyat va yetakchilik sifatlarini rivojlantiradi.
4. Ijtimoiy loyihalar va volontyorlik faoliyati – talabalarning jamiyat muammolariga befarq bo‘lmasligini ta’minlaydi.

Mazkur faoliyat turlari orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarga, balki real hayotiy ko‘nikmalarga ham ega bo‘ladi.

Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish jarayonida ijtimoiy-emotsional intellekt muhim strategik omil hisoblanadi. Ijtimoiy-emotsional intellekti rivojlangan talabalar jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi, mas’uliyatli va tashabbuskor shaxs sifatida shakllanadi. Oliy ta’lim muassasalarida ushbu intellekt turini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik ishlar talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni barkamol avlod sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ta’lim jarayonida ijtimoiy-emotsional intellektni rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995.
2. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – Vol. 9. – P. 185–211.
3. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence // Psicothema. – 2006. – Vol. 18. – P. 13–25.
4. Vygotskiy L. S. Psixologiya rivojlanishi nazariyasi. – Moskva: Pedagogika, 1984.
5. Leontyev A. N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva: Politizdat, 1975.
6. Bo‘ronov A. R. Talabalarda ijtimoiy faollikni shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Karimova V. M. Shaxs emotsional rivojlanishining psixologik jihatlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
8. Nafisa, A. Stress va uning ruhiy salomatlikka ta’siri. Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari, 18(2), 107-112.- 2025.
9. Abdullaeva Sh. A. Oliy ta’lim tizimida talabalarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirish // Pedagogik ta’lim. – 2020. – №4. – B. 45–49.
10. Rasulov B. M. Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning dolzarb masalalari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.
11. UNESCO. Social and Emotional Learning: Skills for Life and Work. – Paris, 2017.